

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,- per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,-. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,- te voldoen.

DE BEDOELINGEN VAN MULTATULI

Op zekere ochtend in het jaar 1862 vond Rudolf Charles d'Ablaing van Giessenburg, die onder de firmanaam R. C. Meijer in de Kalverstraat te Amsterdam zijn uitgeverij en boekhandel dreef, een kleine envelop in zijn bus, geadresseerd aan „Den Heere E. D. Dekker”. Al sedert het begin van dat jaar gaf Multatuli zijn boeken uit bij Meijer en zo kon het gebeuren dat zijn post in de Kalverstraat werd bezorgd. De tekst van het briefje luidde als volgt: *Multatuli! Zeg eens iets goeds van de Maatschappij, en zeg eens wat ge eigenlijk wil, wat Uw dōel is!* De ondertekening ontbrak en misschien is dit maar beter ook, omdat nu des te duidelijker de algemeenheid en vooral ook het bedekte van het verwijt is vastgelegd: dat men namelijk de bedoelingen van Multatuli niet begreep, maar er toch eigenlijk ook niet goed voor uit durfde te komen.

Aan stof had hij werkelijk niet laten ontbreken. Zijn Geloofsbelijdenis, de Max Havelaar, het Gebed van de Onwetende, Minnebrieven, Over vrije arbeid en vermoedelijk de eerste bundel Ideeën had hij al gepubliceerd. Er aan twifelen dat hij bepaalde bedoelingen had was dus zeker uitgesloten, maar wāt hij voor had met zijn veelzijdige activiteit is kennelijk voor velen in den lande een grote vraag geweest. En het is een vraag, of er ook op dit moment, nu de dag van zijn sterven reeds vijf-en-zeventig maal aanleiding is geweest hem en zijn werk in gedachte te roepen, in bredere kringen wel voldoende kennis van en duidelijk begrip is gevormd voor de bedoelingen van Douwes Dekker, die zichzelf immers al kenschetste als een „vat vol tegenstrijdigheids”.

Zelf heeft hij gedurende zijn hele schrijversleven herhaaldelijk verzuchtingen geslaakt over het vermoeiend veelsoortige misverstand ten opzichte van zijn persoon zowel als van zijn werkzaamheid. Daar trof van zijn persoon allereerst de uiterlijke verschijningsvorm. De wijze waarop hij de levensgewoonten van zijn tijd in vrijwel ieder opzicht aan een grondige kritiek onderwierp heeft prompt de indruk gewekt dat hij elke code van menselijk gedrag, alle voorkomendheid,

eerbewijzen en beleefdheden, kortom alle „vormen” als irrationeel verwierp.

Niets was minder waar! De anecdotes, die het conflict in beeld brengen tussen hem en zijn aanhangers op het stuk van de omgangsmanieren en het uiterlijke gedrag zijn talloos. In feite was hij namelijk streng en, wanneer hij opzettelijke inbreuk waarnam, zelfs beslist vormelijk. „Est modus in rebus” (Er zijn grenzen) voegde hij hevig geïrriteerd een jonge vereerder toe, die hem met een sigaar in de mond kwam bezoeken en die hem terstond tutoyeerde.

Alle vrienden getuigen van een uiterst zorgvuldige netheid in kleding en correctheid in omgangsvormen. Maar zij doen dit op een toon van verwondering en bevreemding. Een tijdgenoot brengt het misverstand precies onder woorden: „Fooien geven, handschoenen dragen zonder dat de kou het noodzakelijk maakt, zelfs in een hoogst interessant gesprek toch zorgvuldig van plaats verwisselen als zijn dame niet aan zijn rechterzijde loopt, pakjes of paraplu voor zijn dame willen dragen, ook als het hem bij zijn bewegelijkheid meer moest hinderen dan haar enz., dat was voor mij niet in overeenstemming met zijn ware aard om door allerlei kleinigheden heen slechts naar het grote te zien”.

Maar dezelfde vergissing bemerken wij ook bij lieden die we scherpzinniger mogen achten dan de zojuist genoemde tijdgenoot, die er toch wel een héél eenvoudige onderscheiding van het grote en het kleine op nahield. Ik heb hier het oog op Busken Huet, die evenmin het verband zag tussen zijn strengheid van denken en zijn nauwgezetheid van gedrag. Uitvoerig luchtte Huet zijn verwondering over Dekkers verzorgde uiterlijk en ik geloof dat hij die elegante beeldenstormer eigenlijk een verwarrend curiosum achtte.

Zij hebben er niet aan gedacht, dat de gewetensvolle denkwijze, waarmee hij de lust tot berusten in bestaande opinies en overtuigingen overwon en zijn werken als even zovele mokerslagen uitgaf, een bron moest hebben die óók zorgvuldig gedrag opleverde.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 25 februari 1962

Daarbij kwam nóg een factor. Zijn vormelijkheid, voorzover deze misschien nu en dan al te formeel leek, was ongetwijfeld een spoor van zijn instinctief verzet tegen zekere verkeerde gevolgtrekkingen. Afgezien van het feit dat er verband is tussen zijn uiterlijke zindelijkheid en zijn propere denken, heeft hij naar ik meen met de bijzondere zorg voor zijn gedrag en verschijning het besef getoond voor het gevaar: dat men zijn openbare optreden allicht verkeerd zou begrijpen. Het persoonlijke risico van zijn kritiek op de moraal van zijn tijd stond hem min of meer duidelijk voor ogen. Hij was geen revolutionnair in de socialistische of communistische betekenis van het woord — men mag dat nu spijtig vinden of niet. Hij heeft in zijn gedrag zijn hardnekkige vrees getoond om in de troebele sfeer van de zelfkant te belanden waar iedere kritiek rancuneus moest klinken en elke poging tot maatschappelijk herstel bezwaarlijk anders kon worden beschouwd dan als de opstand van het rauwe zelfbehoud. Men moet niet vergeten dat hij leefde omstreeks 1870.

Dezelfde neiging om de eenheid van zijn figuur voorbij te zien trad aan de dag bij de waardering voor de wijze waarop hij zijn denkbeelden tot uitdrukking bracht. Ik bedoel zijn schrijverschap, van het moment af dat hij met publiceren begon, in het bijzonder na het verschijnen van de Max Haveelaar, heeft men zijn zuiver-literaire vermogens losgemaakt van zijn overige persoonlijkheid. Natuurlijk heeft het hem gelukkig gemaakt te ervaren dat zijn taal met gemak zich vormde tot prachtige proza. Maar denkende dat dit schone voertuig van zijn ideeën de snelle en gretige aanvaarding van zijn standpunt zou bevorderen, heeft hij na de aanvankelijke roes van de roem spoedig bemerkt dat hij op het meeslepende ritme van zijn ongewone stijl wegdreef van de vaste grond zijner stellingen. Men vroeg om meer verhalen als van Saidjah en Adinda, omdat ze ontroerend waren, exotisch en in hun sprookjesachtige inkleding vrij ongevaarlijk. Ettelijke briljante gelijkenissen heeft hij gewijd aan de teleurstelling van zijn eenvoudig vertrouwen. Op het einde van zijn leven bekende hij, het woord „literatuur” niet meer zonder walging te kunnen lezen of schrijven. Want hij meende het werkelijk toen hij schreef: „Wel ik ben slechts bij ongeluk artist”. Hij gevoelde zich geen kunstenaar, geen dichter, geen genie. Hij achtte zich een „eenvoudig mens die recht zocht”. Dit lijkt een volkomen onmogelijke opvatting. Dekker was immers een buitengewoon

de kwitanties gaan uit

Deze week gaan de kwitanties uit. Als u ons een genoegen wilt doen betaalt u deze dan bij de eerste aanbieding.

Bij voorbaat dank.

De administratie

briljant en vruchtbaar schrijver: Hij heeft eigenlijk van zijn prille jeugd af zijn denkbeelden en gevoelens schriftelijk verwerkt! Maar hij zei ook: ik ben zo'n goed schrijver, omdat ik geen schrijver wil wezen. En dat is juist. In hem steekt geen schrijver, geen literator in de beperkte zin van dit woord. Hij is moralist, politicus zonder partij, vóór alles. Het is veel meer wáár, dan men denkt: dat wij aan het drama van Lebak de schrijver Multatuli danken. Het is een onnozele vraag: wat zou er zonder dat conflict van hem geworden zijn! Een feit is 't, dat de schrijver Multatuli als zodanig, zonder de kwestie van Lebak — of „een” kwestie van Lebak, om er een zegswijze van te maken — niet voorstelbaar is. De verbijsterende indruk die zijn proza op vele plaatsen wekt, is de zuivere weerklank van de verbijsterende realiteit die hij onder woorden bracht.

Het wanbegrip omtrent zijn werk zelf heeft zoveel verschillende vormen aangenomen, dat alleen de wetenschappelijke uitgave van alle stukken, brieven en documenten — in strikt chronologische volgorde — de basis kan geven voor een verantwoord reconstructie van zijn levenslijn. En dan zal men zich verbazen over allerlei; dan zal men aanvankelijk versteld staan voor de bevestiging van wat men in de anecdotes van zijn nichtje Sietske Abrahamsz zo kinderlijk-leuk heeft gevonden: dat hij naar Insulinde terug wilde om daar te regeren als een despoot van de menselijke waardigheid. Want dat was geen fantastische gril. De stukken op 'n rij zullen onbetwistbaar bewijzen dat hij met dit doel voor ogen letterlijk complotten smeedde met Huet, met Rochussen, met Roorda van Eysinga. Men zou dan menen meteen door deze heimelijke diepere bedoeling de oorzaak gevonden te hebben van het veelvuldige misverstand. Hij zou zijn ware intenties altijd verborgen hebben gehouden en het lag dan voor de hand dat Potgieter, om er één te noemen, na „Pruisen en Nederland” gelezen te hebben, aan Huet schreef het boekje wel waardevol te vinden, maar niet te begrijpen waar Dekker heen wilde.

Toch wordt het wanbegrip niet gerechtvaardigd doordat Douwes Dekker niet alles zei wat hij koesterde aan gedachten en verlangens. Want na de aanvankelijke verwondering over het verzwegene zal men zich opnieuw kunnen verbazen over de *duidelijke eenvoud van het geopenbaarde*. Dan zal men gaan inzien hoe zijn gehele activiteit in woord en daad gedefinieerd kan worden met zijn eigen simpele formule: „de hoogste roeping van de mens is mens te zijn!”

De politieke voornemens zijn maar willekeurige uitingsvormen van een veel wezenlijker mentaliteit geweest, die men met enig inzicht uit al zijn geschriften kan afleiden: *de voortdurende strijd bare menselijke waardigheid*. Ondanks het feit dat men deze regel volkomen kapot heeft geciteerd, is de zin niet diep doorgedrongen en men heeft niet begrepen, dat hij met zijn menselijke roeping niets anders bedoelde dan de zuivere gezindheid die een daadwerkelijke hulde bevat aan die simpele trits van normen, als daar zijn: eerlijkheid, waarachtigheid en toewijding.

Eigenlijk was het ideaal van: *mens* te zijn, een al te eenvoudig streven en daardoor in het geheel niet aantrekkelijk. Het is ook niet makkelijk te aanvaarden dat men z'n beperktheden, als het werkelijke grenzen zijn, niet mag verdoezelen — maar z'n capaciteiten, als het echte kwaliteiten zijn, ook niet behoeft te verbergen. Het is kortweg: *de moed om zichzelf te zijn*.

Dit stijlprincipe der menselijke waardigheid is inderdaad niet zo handzaam, niet zo imposant en herbergzaam als de duizend en één sociale, politieke of godsdienstige idealen. De onophoudelijke aandacht voor het waarachtige, de scherpe consequenties van het menselijke, alsmede de voortdurende zelfkritiek, vormen als het ware de krijgskunsten van deze dienst aan het leven. De eenheid van Dekkers leven kan men het beste bespeuren als men zijn gepubliceerde werken vergelijkt met zijn intiemste correspondentie. Er is geen verschil in toon, in sfeer of in verzorging!

Zijn idee der menselijke waardigheid — het streven een goed mens te zijn — vormt tevens de tragedie van zijn leven. Temidden van het opkomende moderne kapitalisme in ons land omstreeks 1870, toen de liberalen waarlijk historisch-revolutionair functioneerden en de arbeiders zich hun kracht en

taak nog niet bewust waren — stond Douwes Dekker met zijn menselijkheid vrijwel alleen. In de evolutie van zijn uitingen weerspiegelde zich de toenemende vernauwing van zijn positie. Luidt zijn eerste Idee: „Misschien is niets geheel waar, en zelfs dat niet” — een van zijn laatste brieven kort voor zijn dood geeft de verzuchting: „Als ik macht had gekregen waarnaar ik uit bestwil gestreefd heb, zou ik honderden koppen hebben laten vallen. Misschien Duizenden”. Door de teleurstellende lotgevallen van zijn werk, door het misverstand omtrent zijn denkbeelden — om het wanbegrip niet te vergroten verzwegen hij zijn diepste verlangens zowel als zijn diepste verachting — werd hij een verbitterd man, die niets meer zeggen wou en alleen nog nu en dan een trieste sneer kon lozen in de voetnoten bij de correctie van de herdruk zijner boeken. Er restte hem niets dan de *bedoeling*. Toen Vlaamse vrienden hem kort voor zijn sterven bezochten in zijn vrijwillige ballingschap, zei hij bij het afscheid: „Zegt maar aan de vrienden dat mijn grootste ambitie geweest is, een goed mens te zijn...” En in deze ontroerende belijdenis van het zedelijk pathos, in dit vrijwared streven om een goed mens te zijn, ligt de enige oplossing voor dat „vat vol tegenstrijdigheids”.

P. SPIGT

rectificatie

In het „Woord van de Week” van 18 febr. nr. 8 is in het artikel „Nicolaus von Cues”, op pag 4, een zeer storende drukfout geslopen. In de 2e kolom — op de 7e regel van onderen staat:

Want God slaat de mens....

Dit moet zijn: „Want God slaat de munt....”

Voor deze vergissing bieden wij de auteur, (J. P. van Praag i.p.v. J. van Praag) en onze lezers onze welgemeende verontschuldigingen aan.

De redactie.

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.
Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24ct aan postzegels insluiten. (adv.)

lezingen voor de radio

zo. 4 mrt. VARA 9.45 uur: Libbe v. d. Wal: „En wat zegt een humanist ervan”.

di. 6 mrt. AVRO 16.00 uur: Mevr. D. Heroma-Meilink: „En weer was er een front”.

zo. 11 mrt. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Heeft het leven zin”.

zo. 18 mrt. VARA 9.45 uur: H. Bonger: „Schip in nood”.

Van een dichter heb ik eens vernomen, dat een mens eigenlijk nooit moest staan als hij zitten kon en nooit moest zitten, als hij kon liggen. Naar ik meen, wordt deze zienswijze door hygiënisten gedeeld.

Daar ben ik blij om. Want ik heb het lang als een geheime zonde beschouwd, dat ik graag de gemakkelijkste houding aannam. Thuis hield men van flink hard werken, dat wil zeggen veel moeilijke en vermoeiende bewegingen maken, voor een deugd. Op school werd ik afgebeuld met wat men lichamelijke oefening noemde. Ik heb daar nooit veel goeds uit voort zien komen en de knapen, die in deze tak van onderwijs uitmunten, zijn nu minstens zulke strompelende wrakken geworden als ik.

Nog weer later leerde een sergeant-majoor mij, dat stilstaan de mooiste beweging is. Op het eerste gezicht is dat voor een leger, dat voornamelijk op de verdediging wordt afgericht een waarheid als een koe. Maar zodra het krijgsbedrijf practisch werd beoefend, bleek, dat ook een soldaat meestal moet liggen.

Het misverstand plant zich voort in het maatschappelijke leven. Mannen en vrouwen, die de gehele dag lichamen in de weer zijn, gelden voor verdienstelijke lieden, die goed hun best doen, al is in het algemeen de geldelijke beloning van een grondwerker, sjouwerman of werkvrouw geringer dan die van een bankdirecteur. Het is dus geen wonder, dat ik mij lange tijd heb laten misleiden. En ik ben er dankbaar voor dat deskundigen van de geest en van het lichaam nu hebben bevestigd, wat ik altijd met schaamte vermoed heb, namelijk dat het gemakkelijkste ook het beste is voor een mens.

Ik durf dan ook tegenwoordig tegen vrienden en bekenden, die er prat op gaan, dat zij tot diep in de nacht in de weer zijn, openlijk bekennen, dat ik mij zo spoedig mogelijk te bedde begeef. Dit „zo spoedig mogelijk” is mij al laat genoeg.

Tengevolge van het maatschappelijk patroon, waarmee wij te maken hebben, dienen wij 's avonds wel eens een bijeenkomst te bezoeken en visites af te leggen of te ontvangen. Naarmate de inzichten van mijn dichter en mijn geneesheer veld winnen, zal deze gewoonte afnemen en tenslotte geheel uitsterven. En dan zal ik onmiddellijk na de avondmaaltijd in bed stijgen.

Het is u nu al wel duidelijk, dat handelaars in gezondheids gordels en herniaspecialisten aan mij geen droog brood verdienen. Daarentegen draag ik bij tot een welvarend bestaan van uitgevers van pocketboeken en in het algemeen van hen, die boeken van minder dan een kilogram zwaarte verhandelen. Want al lig ik dan in bed, het leeswerk gaat door.

Ik deel u dit mee om u te doen zien, dat ik in bed geestelijk nog wel actief ben, maar ik schroom niet hier openlijk te verklaren, dat ik ook een zeer bedreven slaper ben. Ik ben het volstrekt oneens met hen, die menen, dat slapen het leven verkort. Ik heb er nu een kleine twintig jaar opzitten en ik verzeker u, dat ik in die twintig jaar meer boeiende avonturen heb beleefd dan ik wakende heb beleefd of had kunnen beleven. En dit alles

zonder de geringste lichamelijke inspanning. Voor nieuwsgierige sleutelgatkijkers onder de lezers wil ik wel verklaren, dat bijvoorbeeld het zo essentiële liefdeleven van een rijkdom en een veelkleurigheid is geweest als een waakzaam man nimmer verkrijgt of zou kunnen verkrijgen. Maar genoeg daarvan.

Ook op andere gebieden biedt mij de droom steeds weer de stoutste verrassingen. Terwijl ik in werkelijkheid maar stuntelig en ongearticuleerd spreek, houd ik des nachts niet zelden vloeiende toespraken over de meest uiteenlopende onderwerpen. Mijn gehoor bestaat soms uit massaverzamelingen, maar soms ook uit een troepje honden of pluimvee en ik spreek ieder in zijn eigen taal toe. Het verbaast mij zelf wel eens, dat ik er in slaag al kakelend of blaffend of in het Spaans enige diepe gedachten of een kwinkslag aan de kip, hond of senior te brengen.

Een andere keer krijg ik een goede inval voor de roman die ik nog steeds moet schrijven. Ik werk die dan minutieus uit en maak alvast een indeling in hoofdstukken. Enkele brokjes uit de rijke stroom van gedachten reserveer ik voor het Woord van de Week. „Laat ik dat nu opschrijven”, denk ik dan, maar daar komt niet van, want ik wil mijn droom niet onderbreken. „Eerst even die droom afmaken”, gebied ik mezelf en tegelijk weet ik, dat die aardige onderwerpen nooit meer zullen terugkomen.

Soms ook word ik wakker met tranen in de ogen van het lachen. Dan heb ik iets onweerstaanbaar komisch beleefd. Een andere keer zijn de tranen veroorzaakt door een diep leed. Dat is dan wel niet zo prettig, maar het leven, ook het droomleven, krijgt pas inhoud door de afwisseling van vreugde en smart.

Daarnaast beweeg ik mij op de meest fantastische wijze door ruimte en tijd. Nu eens ben ik in een oerwoud, dan weer in een woestijn of in de achterbuurten van New York of Hongkong. Soms zweef ik door het Londen van Dickens, een andere keer door het Den Haag van Couperus.

Helaas ben ik er nog niet in geslaagd tot de middeleeuwen terug te gaan. Verder dan de pruijken tijd heb ik het nog niet gebracht. Ook spijt het mij, dat ik de onderwerpen nog zo slecht beheers. Als ik mij voorneem een onderwerp eens terdege te gaan bedromen, kom ik altijd bij gans andere avonturen uit.

Zo dacht ik gisteravond na het uitdraaien van het licht, dat het wel aardig zou zijn iets te dromen van het kleine maar gerieflijke huisje, gelegen onder de ruisende dennen, voorzien van centrale verwarming, warm en koud stromend water, en fraai gestoffeerd, waar ik mijn oude dag zou gaan doorbrengen. En wat werd het?

Vanmorgen moest ik ervaren, dat ik veel moeite had gehad om de hele Utrechtse Vecht te pachten als viswater, dat ik dan ter beschikking van hengelaarsverenigingen zou stellen, want vissen doe ik zelf niet. En daarvoor moest ik een stuk in viervoud tekenen. Maar het derde exemplaar was zoek en de hele nacht heb ik er naar moeten zoeken.

H.H.